

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування**

КУПЕНКО Ольга Леонідівна

**ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ В
КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ**

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

АВТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи на здобуття наукового ступеня
магістра публічного управління

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми магістерського дослідження обумовлена тим, що аналіз сучасної демографічної ситуації, свідчить про поглиблення демографічної кризи, більш інертної та практично некерованої, негативні наслідки якої для подальшого розвитку країни важко передбачити. Порівняння статистичних показників з іншими країнами свідчать, що за основними показниками природних змін населення – народжуваності, смертності, природного приросту – Україна стоїть не тільки після країн Західної Європи, США, Канади, але й республік колишнього СРСР. За рівнем народжуваності вона посідає передостаннє місце серед них та країн Європи, за смертністю населення друге місце серед країн континенту, за рівнем дитячої смертності її показники входять у першу десятку показників для європейських країн, за очікуваною тривалістю життя, що дорівнює 67 рокам – 109-е місце у світі, коли ще у 2004 році посідала 87-е місце.

Головною причиною загострення демографічної кризи в Україні є зниження до критичного рівня народжуваності. Сучасний демографічний стан свідчить про те, що забезпечується лише половина потрібного для відтворення населення. На сьогодні Україна вже перетнула межу зниження народжуваності, за якою відбувається незворотнє руйнування демографічного потенціалу країни, що призводить до втрати умов для відновлення чисельності населення. Процес зниження народжуваності у сучасних умовах має глобальний характер і зумовлений низкою економічних, соціальних, біологічних причин. Тенденція зниження народжуваності посилилася в Україні у 90-х роках минулого століття у зв'язку з економічною кризою, різким зниженням рівня життя, доходів широких верств населення, невизначеністю у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та реалізації демографічної політики в Україні є предметом аналізу Е. Лібанової, С. Мокієнка, О. Осауленка, В. Піскунова, П. Шевчук та ін.

Проблеми державного управління сферою охорони здоров'я, її розвитку та реформування висвітлені в наукових працях таких вчених, як: М. Білинська, О. Виноградов, Ю. Вороненко, Л. Жаліло, Д. Карамішев, Я. Радиш, Н. Рингач, В. Рудий, І. Солоненко та ін. Однак, теоретичне обґрунтування основних засад демографічної політики потребує подальших досліджень, зокрема в частині визначення пріоритетів державного регулювання поліпшення стану здоров'я та підвищення тривалості життя населення.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є комплексне дослідження проблем державного регулювання демографічної кризи в Україні та обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення державної політики в цій сфері.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких завдань:

- проаналізувати стан наукових досліджень з обраної теми та дослідити зміст понятійно-категоріального апарату;
- визначити ключові світові тенденції демографічних змін та їх вплив на демографічний ситуацію в Україні;
- виявити основні фактори, які визначають демографічний стан в Україні та дослідити власне демографічний стан в Україні;
- проаналізувати нормативно-правові засади державного регулювання демографічного стану в нашій країні;
- визначити демографічну кризу як об'єкт державного регулювання в контексті національної безпеки;
- встановити можливості державного регулювання демографічної кризи в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є демографічний стан в Україні та світі.

Предметом дослідження є демографічна криза та шляхи її подолання в контексті забезпечення національних інтересів.

Вибір **методів** вирішення завдань цього дослідження зумовлено комплексним характером його предмета та об'єкта. Враховуючи специфіку зазначеної проблеми та її міждисциплінарний характер, було обрано як

філософські та загальнонаукові, так і конкретні методи наукового аналізу в галузі соціології, політології, економіки та публічного управління та адміністрування.

Важливим орієнтиром у дослідженні багатьох питань став метод систематичного аналізу, який дозволив дослідити наукові засади та понятійно-категорійний апарат магістерської роботи, визначити сутність основних понять і термінів, охарактеризувати їх особливості.

На основі порівняльного методу було визначено особливості державного регулювання демографічного стану в умовах впливу зовнішніх факторів на ситуацію в Україні; досліджено основні засади державної політики щодо регулювання демографічної кризи як складової національної безпеки.

В ході дослідження основних тенденцій демографічної кризи та її наслідків для України було використано методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, які дозволили більш детально дослідити сутність цього феномена.

Можливість ґрунтовно дослідити особливості державного управління в сфері демографічної політики надали методи емпіричного дослідження (спостереження, аналіз документів, контент-аналіз).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вирішено важливе наукове завдання щодо комплексного дослідження проблем державного регулювання та обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення державної політики в цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Положення і висновки магістерської роботи можуть бути використані для подальшого науково-теоретичного дослідження особливостей державного регулювання демографічного стану в нашій країні, а також в діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, соціологічних дослідженнях, громадських організацій в Україні, у навчальному процесі з підготовки фахівців з державного управління.

Структура і обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Обсяг основної магістерської роботи складає 78 сторінок. В магістерському дослідженні міститься 3 додатки. Список використаної літератури складається з 94 джерел.

Апробація магістерської роботи: Авторка презентувала основні положення роботи на: Могілянські читання-2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: Двадцять друга Всеукраїнська науково-методична конференція: тези доповідей «Проблеми демографічної кризи в країнах ЄС» / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та основні завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення виконаної роботи.

У першому розділі «Науково-теоретичні засади дослідження демографічної кризи як об'єкта державного регулювання» досліджено основні наукові праці, в яких порушено проблему демографічної політики, демографічного відтворення населення та основні фактори впливу на демографічний стан в державах, визначено основні поняття і терміни.

У підрозділі 1.1. «Стан наукових досліджень в сфері демографічної політики» встановлено, що загалом на можливості демографічної політики (у традиційному її розумінні) погляди багатьох фахівців не є однозначними. Більшість з них не надто оптимістичні щодо оцінки впливу економічного стимулювання народжуваності на збільшення чисельності населення. Вони переконані у тому, що чисельність населення продовжуватиме зменшуватися навіть за умови впровадження щедрих допомог з боку держави на народження та виховання дітей.

Основними напрямками державної спрямованості на регулювання демографічних процесів є забезпечення зростання народжуваності в країні та регулювання даного процесу шляхом формування суспільних цінностей щодо народжуваності та розвитку сімей, а також створення сприятливих економічних та політичних умов; регулювання внутрішніх міграційних потоків, вирівнювання розривів у демографічній структурі різних територій та міст, забезпечення збалансованого демографічного розвитку різних територій, надання цільової підтримки депресивним територіям.

Підрозділ 1.2. «Визначення основних понять і термінів» ґрунтується на вивченні основних понять і термінів, розкритті їх змісту.

Інструментом політико-демографічного аналізу постає статистика населення, за допомогою методів якої можна відстежувати показники природного, соціального, міграційного руху населення. Збір інформації здійснюється чотирма засобами: перепис населення, поточне урахування природного руху населення, поточна реєстрація населення, вибіркові дослідження (щодо репродуктивного здоров'я жінок регіону, щодо трудових міграцій та ін.).

Методи, що використовуються при аналізі демографічної ситуації, на яку має бути спрямована політична дія – це загальнонаукові методи, такі, як аналіз та синтез, дедукція та індукція, метод історизму, а також методи окремих наук – статистичні, математичні, методи абстрагування та моделювання, соціологічні, а також метод демографічної таблиці (таблиця народжуваності / смертності) та ін.

Останні роки демографічна ситуація в Україні украй несприятлива. Сьогодні можна з упевненістю сказати, що характер соціально-економічних перетворень, методи і прийоми реформ поставили український народ перед реальною загрозою зменшення.

Цей напрям дослідження постає як міждисциплінарний. Методи дослідження, сформовані в межах демографії, виступають основою. Оскільки політична дія передбачає точне знання об'єкту дії, то політико-демографічне

дослідження вимагає встановлення об'єктивно існуючих взаємозв'язків між статистичними фактами демографії. Для цього використовуються методи, розроблені в статистиці.

У другому розділі «Проблеми державного регулювання демографічних процесів та подолання демографічної кризи» увага зосереджена на аналізі світових тенденцій демографічних змін та їх впливу на ситуацію в Україні, основних факторах впливу, які визначають демографічний стан в Україні та показниках демографічного розвитку держави.

У підрозділі 2.1. «Світові тенденції демографічних змін та їх вплив на Україну» показано, що населення економічно розвинених країн стрімко старіє, і ця ситуація становить серйозну загрозу економічному розвитку. Проблема старіння нації стає з кожним роком все більш глобальнішою і потребує все більших і більших затрат.

Для країн Європи, Північної Америки, Японії, які стоять на порозі вікової кризи, старіння населення погрожує зруйнувати фінансові системи цих країн, оскільки непомірно великі суми потребуватимуть пенсійна система і система медичної допомоги.

У підрозділі 2.2. «Основні фактори, які визначають демографічний стан в Україні» проаналізовано фактори впливу на демографічну політику. В Україні є всі прикмети демографічної кризи: зниження народжуваності, висока захворюваність та смертність, низька тривалість життя, висока міграція та ін. Демографічна криза недооцінюється українськими політиками, будучи при цьому однією з проблем, загрозливих економічному зростанню в довгостроковій перспективі. Демографічна безпека стикається практично зі всіма областями суспільної життєдіяльності і тому оказує вплив на національну безпеку через багатий спектр чинників. Вона є багатоаспектною, міждисциплінарною категорією, яка так або інакше, явно або приховано є взаємодіючою зі всіма явищами і процесами, що відбуваються на різних рівнях управління.

У підрозділі 2.3. «Показники демографічного стану в Україні» визначено, що у слабо розвинутих країнах показники народжуваності значно вищі, і там населення продовжує стрімко зростати, але водночас поступово збільшується частка неосвіченого населення, оскільки надати дітям нормальну освіту у цих країнах може далеко не кожен. Тому старіння нації у високорозвинутих країнах на фоні зростання населення у слабо розвинутих призводить до зменшення частки освіченого населення, та у майбутньому може призвести до втрати багатьма країнами своїх провідних позицій. Через це загроза депопуляції змушує уряди багатьох країн приділяти все більше і більше уваги процесу народжуваності, як основному чиннику, що визначає режим відтворення населення. Отже, демографічна криза в країні поглиблена сучасними негативними міграційними тенденціями. Разом з масштабним викликом внутрішнього вимушеного переміщення населення перманентно високим залишається рівень зовнішньої міграції, зокрема, трудової.

У третьому розділі «Шляхи удосконалення державного регулювання демографічної політики» визначені нормативно-правові засади державного регулювання демографічного стану в Україні та їх удосконалення, демографічна криза та необхідність її розгляду в контексті національної безпеки, можливості державного регулювання демографічної кризи в Україні з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

У підрозділі 3.1. «Нормативно-правові засади державного регулювання демографічного стану в Україні» показано, що народжуваність і тривалість життя населення в Україні стабільно коливаються близько свого найнижчого за багатолітній період рівня. Тому Стратегія подолання демографічної кризи має стати документом надзвичайної державної ваги. Всі важелі зростання українського суспільства, й насамперед економіки, повинні бути спрямовані на людину, гармонійний і стійкий розвиток та самовідтворення населення високої якості й достатньої кількості. Інакше може постати реальна загроза самому існуванню українського народу. Здоров'я та тривалість життя населення, його вікова,

професійно-освітня структура та кількість мають визначальний вплив на суспільні відносини. Тому необхідним є посилення значимості проблем розвитку населення в медицині та державному управлінні, тобто їх демографізації. Основною спрямованістю демографічної політики має бути збереження і поліпшення здоров'я населення як одного з найважливіших пріоритетів нації.

У підрозділі 3.2. «Демографічна криза як об'єкт державного управління в контексті національної безпеки» доведено, що населення країни повинне бути захищеним, тому відповідна демографічна політика має здійснюватись шляхом реалізації заходів щодо виходу з демографічної та економічної кризи. В Україні існує необхідність у підвищенні чисельності населення, тому керівництву країни потрібно впливати на процеси відтворення населення, що можна реалізувати шляхом стимулювання сприятливої демографічної поведінки громадян, в першу чергу у сфері планування сім'ї. Регулювання демографічної ситуації має бути націлене на подолання кризи сім'ї, стимулювання народжуваності, поліпшення матеріального становища народу, боротьбу із захворюваністю та смертністю.

У підрозділі 3.3. «Можливості державного регулювання демографічної кризи в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду» проаналізовано основні елементи демографічної кризи, що дало можливість означити кількісні параметри кризового стану. Так, на сучасному етапі лише деякі країни Європи мають нетто-коефіцієнт на рівні, близькому до простого відтворення. Досягнення Україною таких показників – навіть у віддаленій перспективі – експерти визнають малоімовірним.

Одним із найгостріших наслідків демографічних змін є зростання вартості пенсійного забезпечення через зростання чисельності отримувачів пенсій та тривалості періодів їхніх виплат. Старіння європейського суспільства має також серйозні наслідки для зайнятості, фіскальної політики, соціальної політики, охорони здоров'я, освіти й інноваційного розвитку, а

також для імміграції, мобільності всередині ЄС, балансу між зайнятістю і сімейним життям та участю жінок на ринку праці.

АНОТАЦІЯ

В магістерській роботі проаналізовано стан наукових досліджень з обраної теми та досліджено зміст понятійно-категоріального апарату; визначено ключові світові тенденції демографічних змін та їх вплив на демографічний стан в Україні; виявлено основні фактори, які визначають демографічний стан в Україні та досліджено власне демографічний стан в Україні; проаналізовано нормативно-правові засади державного регулювання демографічного стану в нашій країні; визначено демографічну кризу як об'єкт державного регулювання в контексті національної безпеки; встановлено можливості державного регулювання демографічної кризи в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: демографічна криза, демографічна політика, демографічний стан, державне регулювання.

ANNOTATION

In the master's papers the state of scientific researches on the chosen topic is analyzed and the content of the conceptual-categorical apparatus is investigated; identifies key global trends in demographic change and their impact on the demographic situation in Ukraine; identified the main factors that determine the demographic situation in Ukraine and examined the demographic situation in Ukraine; analyzed the legal framework of state regulation of the demographic situation in our country; identified the demographic crisis as an object of state regulation in the context of national security; the possibilities of state regulation of the demographic crisis in Ukraine are taken into account, taking into account foreign experience.

Keywords: demographic crisis, demographic policy, demographic status, state regulation